

İQLİM İSTİLƏŞMƏSİNİN KƏND TƏSƏRRÜFATINA TƏSİRİ

Vahid Məhərrəmli

Bakı, 23.01.2024

KƏND TƏSƏRRÜFATININ İQLİMƏ TƏSİRLƏRİ

Qlobal istixana qazı emissiyalarının 26%-i **qida istehsalı** prosesi zamanı yaranır. Onlardan: İstixana qazlarının 31%-i heyvandarlıq və balıqçılıq təsərrüfatları (həmçinin istifadə edilən maşın texnika) tərəfindən atmosfərə buraxılır. Bütün istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının 14,5 faizi k/t heyvanlarının payına düşür. Bu, əsasən **gevişən heyvanların** gəyirmə yolu ilə atmosfərə buraxdığı metandır.

Ağaclar, digər bitkilər karbon qazını udur. Ağacların kəsilməsi və torpaqların şumlanması zamanı ağacların və torpağın tərkibində olan karbon qazı yenidən havaya buraxırlar.

Meşələrin qırılması təkcə oksigen və təmiz hava mənbəyinin azalması deyil, həm də istixana effekti yaradan qazların atmosferdə artımı deməkdir.

İqlim dəyişikliyi obyektiv prosesdir və kənd təsərrüfatı işləri aparılarkən nəzərə alınmalıdır.

İQLİMİN KƏND TƏSƏRRÜFATINA TƏSİRLƏRİ

İqlim dəyişməsinin (istiləşməsinin) kənd təsərrüfatına təsiri:

-Suya olan tələbat artır;

-Bitkiçilikdə su çatışmazlığı, quraqlıq səbəbindən məhsuldarlıq aşağı düşür;

-Torpaqda kimyəvi və biokimyəvi proseslərin sürətlənməsi səbəbindən bitki örtüyü azalır;

-Torpaqlarda deqradasiya prosesi sürətlənir;

-Şoran torpaq sahələri artır, səhralaşma prosesi genişlənir;

- Kənd təsərrüfatında baş verən təbii fəlakətin miqyası böyüyür;

-İntensiv yağışların yağması, sel sularının əmələ gəlməsi, tez-tez dolu düşməsi halları baş verir;

- Kəndlilər, fermerlər ciddi itkilərə və ziyana məruz qalırlar.

-Dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi səbəbindən sahilboyu böyük əkin və ölüş ərazilərinin daşqınlar altında qalmasına və həmin ərazilərin kənd təsərrüfatı təyinatı döriyyəindən çıxarılmasına səbəb olur.

QLOBAL İSTİLƏŞMƏNİN BİTKİÇİLİYƏ TƏSİRLƏRİ

Qlobal istiləşmənin bitkiçilikdə yaratdığı problemlər:

-Bitkilərdə inkişaf prosesi həmişəkindən daha tez başlayır. Erkən yazda torpaqda kifayət qədər sü toplanana qədər bitkilərin sürətli inkişaf mərhələsinə keçməsi, onların sonda zəif inkişafına səbəb ola bilər ki, bu da məhsuldarlığa ciddi təsir göstərir.

-Meyvə ağaclarının erkən tumurcuqlaması yaz əvvəli şaxtaların və zərərvericilərin təsirindən məhv ola bilər.

Kanada Milli Tədqiqat Şurası (National Research Council Canada) bildirir ki, orta temperaturun 1°C artması məhsuldarlığının 5-15% azalmasına səbəb olur.

Su problemi:

-Dünyada məhsul istehsalının 80%-i təbii yağış suyundan asılıdır.

-İntensiv yağışlar əkinlərə zərər verər və məhsuldarlığı azalda bilər.

-İstiləşmə nəmin sürətlə buxarlanmasına, sonradan quraqlığa və suvarma suyu çatışmazlığına səbəb olur.

QLOBAL İSTİLƏŞMƏNİN DÜNYA ÖLKƏLƏRİNİN K/T TƏSİRİ RUSİYA

- Rusiyanın əlverişli coğrafi mövqeyi təsərrüfat fəaliyyətini regionlar üzrə yenidən bölüşdürülməsinə imkan verir.
 - Rusiya su ehtiyatlarına görə dünyada ikinci yerdədir və eyni zamanda kontinental ölkədir, ona görə də dəniz səviyyəsinin qalxmasının təsiri ona daha az təsir edəcək.
 - Rusiya əvvəllər şimal regionlarında becərilməsi mümkün olmayan bitkilərin əkinini getdikcə şimala doğru irəlləyərək təşkil edə bilər.
 - Cənub bölgəsində çaylarda suyun səviyyəsi aşağı düşür, quraqlıq yaranır.
- Regionlarda yaranan problemlər fərqlidir. 2019-cu ildə problemlər:
- Başqırdıstanda quraqlıqla, Udmurtiyada, Tatarıstanda aramsız yağışların yağması ilə müşahidə olunub;
 - Avropa hissəsində iyun istilərindən sonra payız soyuğu başladı və sonra yağış yağdı;
 - Sibirdə uzun müddət region üçün anomal olan yüksək temperaturlar müşahidə olundu;
 - Şərq bölgəsində aramsız yağan yağışlar səbəbindən daşqınlar oldu və kənd təsərrüfatı bitkiləri su altında qaldı.

QLOBAL İSTİLƏŞMƏNİN DÜNYA ÖLKƏLƏRİNİN K/T TƏSİRİ AVROPA

Avropa iqlim dəyişikliyi nəticəsində dünyanın ən sürətlə istiləşən qitəsi hesab olunur. Buzlaqların sürətlə əriməsi baş verir.

- 2022-ci il həddindən artıq isti, quraqlıq və meşə yanğınları ilə yadda qaldı.

-2022-ci ildə yağıntılar regionun əksər hissəsində orta səviyyədə aşağı olub.

-Fransada yanvar-sentyabr ayları, Böyük Britaniya və Belçikada da yanvar-avqust ayları 1976-cı ildən bəri ən quraq dövr olub.

-2022-ci il. Yay aylarında İspaniyada su təchizatı ümumi həcmi 41,9 faizə enmişdi və bəzi hövzələrdə həcmi daha da aşağı düşmüşdü.

-Fransada 2022-ci ildə qarğıdalı məhsulu 1990-cı ildən bəri ən aşağı göstərici oldu və kartof yığımını ilə bağlı vəziyyət də eyni olmuşdu.

-Quraqlıq səbəbindən İtaliya düyü məhsulunun 30 faizini, İspaniya isə zeytun məhsulunun yarısını itirdi.

-Taxıl məhsulu zəif olduğundan fermerlər qış üçün hazırlıq gördükləri yemi heyvanlara verməyə məcbur oldular.

-Artan enerji xərclərinə əlavə olunan yem xərclərinin artması Avropada iyun ayında ətin qiymətinin illik 12 faiz artımına səbəb oldu ki, bu da indiyədək ən böyük qiymət artımı hesab edilir.

-Nəticədə Avropada ərzaq məhsullarının qiymətləri artıb.

KAKAO VƏ QƏHVƏ İSTEHSALINDA PROBLEMLƏR

Beynəlxalq Qəhvə Təşkilatı (77 ölkə) qeyd edir: Son 100 ildə planetdə temperaturun 1 °C artması qəhvə plantasiyaları üçün kritik oldu. Temperaturun yüksəlməsi, tez-tez quraqlıqlar və qəhvə becərilən ərazilərdə yeni zərərvericilərin yayılması yığılan məhsulun həm kəmiyyətini, həm də keyfiyyətini aşağı salır.

Qəhvə yetişdirmək üçün daha soyuq ərazilər tapmaq o qədər də asan deyil: tropik ölkələrdə bunun üçün yüksək dağlıq ərazilərə qalxmaq və eyni zamanda uyğun yerləri seçmək lazımdır. Belə torpaq sahələri az olduğundan, onlar düzənlikdəki torpaqdan baha başa gəlir və yeni plantasiyaların inkişafı da əhəmiyyətli investisiyalar tələb edir.

Alimlərin hesablamalarına görə, 2050-ci ilə qədər qəhvə ağaclarının yetişdirilməsi üçün əlverişli ərazilər iki dəfə azalacaq.

Kakao İstehsalın təxminən 60%-i yalnız iki ölkədən - Kot-d'İvuar və Qanadan gəlir. Digər əsas istehsalçılar İndoneziya, Nigeriya, Kamerun, Ekvador və Braziliyadır. Həmin ölkələrdə uzun sürən yağışlar tarla işlərini məhdudlaşdırdı və xəstəliyin yayılması səbəbindən kakao istehsalı azaldı və məhsulun qiyməti dünya birjalarında kəskin bahalaşdı.

AZƏRBAYCANDA İQLİMİN İSTİLƏŞMƏSİ FƏSADLARI

Son 100 ildə Azərbaycan ərazisində orta illik temperatur 0, 4-1,30C-yə qədər artmışdır.

Azərbaycanda iqlimin istiləşməsi nəticəsində:

- Suya olan tələbat artır;
- Bitkiçilikdə su çatışmazlığı, quraqlıq səbəbindən məhsuldarlıq aşağı düşür;
- Torpaqda kimyəvi və biokimyəvi proseslərin sürətlənməsi səbəbindən bitki örtüyü azalır;
- Şoran torpaq sahələri artır, səhrələşmə prosesi sürətlənir;
- Yağıntılardan azalması ilə əlaqədar çaylarda suyun həcmi azalır;
- Ölkənin su resursu son 10 il ərzində 32 milyard kub metrədən 25 milyard kub metrə düşüb;
- Son illərdə sel əmələ gəlməsi 14 dəfə artıb;
- Regionlarda dolu düşməsi halları 2 dəfədən çox artıb;
- İntensiv yağışların yağması və sel sularının əmələ gəlməsi səbəbindən fermerlərin təsərrüfatlarına ciddi ziyan dəyib

QLOBAL İQLİM DƏYİŞİKLİYİNƏ AZƏRBAYCANIN HƏSSAS SEKTORLARI

- *Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sektoru, su resursları sektoru, enerji sektoru, meşə sektoru, turizm sektoru və səhiyyə sektoru iqlim dəyişikliyinə həssas hesab edilir. İqlim dəyişikliyinə ən çox həssas olan sahələr kənd təsərrüfatı və su sektorudur.*
- 30 ИЮН. 2023 ГAZƏRTAC. Milli Hidrometeorologiya Xidmətinin rəisi bildirib ki, **"Dolu prosesi bu ilin iyun ayında keçən illə müqayisədə daha çox təkrarlanıb. Belə ki, ay ərzində 38 dəfə dolu düşüb, ötən il isə 18 gün olub"**.
- https://azertag.az/xeber/Hidrometeorologiya_Xidmeti_Iyunda_olkemizde_55_sel_hadisesi_qeyde_alinib-2678452

İqlim dəyişikliyinin Şəki rayonuna təsirləri - 1

- Rayonun sahəsi-249 min hektar, əhalisi- 189,7 min nəfər
- Şəki Azərbaycanın şimal-qərbində, Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamacında, dəniz səviyyəsindən 632 m yüksəklikdə yerləşir. Bol su ehtiyatı, normal rütubət balansı, məhsuldar torpaqlar, zəngin meşə örtüyünə malikdir.
- Son bir neçə ildə Şəki rayonunda havaların quraqlı keçməsi nəticəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının əkin sahələri və istehsalı kəskin şəkildə azalıb.
- *2022-ci ilin məhsulu üçün 65 544 hektar sahədə taxıl əkini həyata keçirilmişdir. Həmin il Şəki Dövlət Aqrar İnkişaf Mərkəzinin mütəxəssisləri tərəfindən yerlərdə aparılan monitorinqlər nəticəsində məlum olmuşdur ki, yaz aylarının quraq və yağmursuz keçməsi nəticəsində rayonda 17 063,5 hektar taxıl əkinləri tamamilə məhv olmuş, qeyri-münasib hava şəraiti sağlamat qalan taxıl əkinlərinə də mənfi təsirini göstərmişdir. 2022-ci ildə rayonda 89 576 ton məhsul istehsal olunmuşdur. Orta məhsuldarlıq 18,4 sentner təşkil etmişdir.*
- Şəki Dövlət Aqrar İnkişaf Mərkəzindən mətbuata bildiriblər ki, 2023-cü ildə rayonda ümumilikdə 65 min hektar sahədə taxıl şəpilib. Ərazinin 16 min hektara yaxını suvarılır. Havalar həddən çox quraq və yağmursuz keçdiyinə görə əkilən taxılın böyük hissəsi məhv olub.

İqlim dəyişikliyi Şəki rayonuna təsirləri - 2

Şəkidə son 11 il ərzində ümumi əkin sahəsi 38,5% (35 min 500 hektar) azalmışdır

	2010	2012	2013	2015	2020	2021	2022
Cəmi əkin sahəsi hek.	86951	85936	92065	74014	73583	71886	56565
Dənlilərin əkin sahəsi, hek	76127	74800	82505	63822	66693	64647	49282
Dənlilərin istehsalı, ton	141954	263008	226085	193546	203283	198704	92216
Taxılın məhsuldarlıq, sent	18,8	35,5	27,5	30,3	30,5	30,7	18,7

Şəki rayonunda dənlilərin və dənli paxlalı bitkilərinəkin sahəsi 40,2 % (33 min 223 hek), son 10 ildə məhsul istehsalı 2,8 dəfə (170 min 792 ton), məhsuldarlıq isə 47,3% (16,8 sentner) azalmışdır

İqlim dəyişikliyi Şəki rayonuna təsirləri - 3

Şəki rayonunda tütünün əkini sahəsi 20 il ərzində (2000-2020) 2 dəfədən çox azalmış, son 2 ildə cüzi artım olsa da, məhsul istehsalı və tütünün məhsuldarlığı aşağı düşmüşdür.

	2000	2010	2015	2020	2021	2022
Tütünün əkini S	2223	432	596	1108	1241	1250
Tütün istehsalı	7520,0	1242,5	1807,9	3837,0	4150,0	3602,5
Məhsuldarlıq	33,8	28,8	30,3	34,6	33,4	28,8

Meyvə və giləmeyvə əkini, məhsul istehsalı və məhsuldarlıq						
	2000	2010	2020	2021	2022	
Bağların əkin sahəsi, ha	635	1571,0	3791,0	3925,0	3925,0	
Meyvə və giləmeyvə istehsalı, ton	6107	19125,9	27847,4	28556,5	28603,8	
Meyvənin məhsuldarlığı, sent/ha	96,2	95,9	65,0	64,4	64,5	

İqlim dəyişikliyi Şəki rayonuna təsirləri - 4

Şəki rayonunda yem bitkilərinin əkin sahəsi və heyvanların baş sayı kəskin şəkildə aşağı düşüb

	2009	2010	2015	2020	2021	2022
Yemlik bitkilərin əkini	9487	7598	7228	4042	4120	4149

2009-ci illə müqayisədə 2022-ci ildə yemlik bitkilərinin əkin sahələri 2 dəfədən çox azalmışdır. Son 9 ildə Şəki rayonunda iribuynuzlu mal-qaranın sayı 17 min 115 baş, 21,8%, xırda buynuzlu heyvanların sayı isə 45,2% (146 min 718 baş) azalmışdır

		2012	2013	2015	2020	2021	2022
İB mal-qaranın sayı, baş	76001	78038	78324	70636	69292	63489	61199
İnək və camış sayı, baş	37896	38984	39124	35496	34914	32721	31935
Qoyun və keçilər, baş	304338	317258	323901	291685	302281	182341	177183
Süd istehsalı, ton	49823	54294	55789	55692	60678	61638	54558
Ət istehsalı, ton	4289	5589	5596	5573	6469	6688	5746
Yumurta, min ədəd	17000	21600	23380	24850	28114	28817	28173

İqlim dəyişikliyinin Şəki rayonuna təsirləri - 5

- Şəkidə dolu olan günlərin orta illik sayı 14-dür, yəni 10 ildə 14 dəfə dolu yağır- ŞƏKİ ENSİKLOPEDIYASI <https://www.tarix.shaki.info/sheki>
- **2023-cü ilin aprel-iyul aylarında 6 dəfə dolu düşüb (4 dəfədən çox)**
- 1. 07 aprel 2023. Şəki rayonu ərazisinə xırda dənəli dolu düşüb. APA. <https://apa.az/az/weather-forecast/bezi-yerlerde-yagis-dagliq-erazilerde-qar-yagib-dolu-dusub-faktiki-hava-757867>
- 2. Aprelin 13-ü -2023 saat 13:28-də Şəki rayonuna dolu düşüb. Modern.az <https://modern.az/olke/405730/balaken-ve-sekide-sel-ve-dasqin-olub-faktiki-hava/>
- 3. 30 Aprel- 2023. Rayonun Böyük Dəhnə, Kiçik Dəhnə, Şorsu və Aşağı Layısqı kəndlərinə dolu düşüb. Report <https://report.az/hadise/sekide-dolu-bir-sira-fesadlar-toredib/>
- 4. Mayın 8-də saat 14:00-15:00 radələrində Şəkidə leysan yağışla birlikdə xırda dənəli dolu düşüb <https://azadses.az/cemiyet/23149-kiy-dolu-ahdaa-qar-yab-faktk-hava.html>
- 5. 18 ИЮН. 2023 Şəkiyə dolu düşdü: 200-dən çox evə ziyan dəydi http://www.musavat.biz/mobile/news/sekiye-dolu-dusdu-200-den-cox-eve-ziyan-deydi-foto_985546.html
- 6. 16 İyul 2023. Şəkiyə güclü dolu düşdü (VIDEO) <https://www.ocaqnews.com/sav/say374461/%C5%9E%C9%99kiy%C9%99-g%C3%BCcl%C3%BC-dolu-d%C3%BC%C5%9Fd%C3%BC-V%C4%B0DEO>

Nə etmək məsləhətdir?

1. Fərmerlərin, kəndlilərin marifləndirilməsi;
2. Yağış, çay sularının yığılmasını təşkil etmək;
3. Dağlıq və dağətəyi ərazilərdə su anbarları yaradıla bilər. Yığılan suyu bir şəbəkədə birləşdirməklə su resurslarından daha səmərəli istifadə etmək olar;
4. Suyun nəqlini metal borular vasitəsi ilə təşkil etməklə su itkisinin qarşısı alınar;
5. Sudan istifadənin səmərəliliyini təmin etmək üçün damcı suvarma sistemini tətbiq etmək məsləhətdir;
6. Meşə ərazilərinin genişləndirilməsi, dağlarda kolluqların, ağacların artırılması, ot örtüyünün yaxşılaşdırılması kimi tədbirlər görülməlidir;
7. Örüş və təbii biçənək ərazilərinin suvarılması təşkil edilməlidir;
8. Heyvanları qorumaq üçün kölgəliklərin yaradılması, heyvanların su təminatının dayanıqlı olması, heyvanların çimildirilməsinin təşkili vacibdir. İsti günlərdə heyvanların qapalı şəraitdə yemlənməsi və yaxud örüş sahələrinə axşamlar çıxarılması məsləhət bilinir;
9. Hökumət iqlim dəyişikliyinə uyğunlaşma üzrə dövlət proqramı hazırlamalıdır.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm!